

Carrasecare fintzas in Baronia

(disegno Tintinnatu)

UFITZIU LIMBA SARDA “VALLE DEL CEDRINO”

LEZE 482/99

1

Carrasecare (Bardili Enu)

Màscara machedda e brullera

Chin d’una tassa de vinu nieddu

Artziande a caddu de su poleddu

Ti cantat s’antica trallalera.

In palas ùndighi sonazos

De su pastoreddu mamuthone

Li mancat su cherveddu in cuzone.

Su caminu est festulanu e brulleri

De machine chentza sentimentu

Ca oje no est die de turmentu

Ca andamus totus a tzilleri.

A ridere, cantare e giocare

A Pratha Nova a fàchere sos ballos

Brincande forte fachitebos sos callos

Ca oje est die de carrasecare.

Ma su mèrculis de lissiu divinu

Ponite sa conca in supra de palas

Artziate sos ànzelos sas alas

Ca est tempus de poner santu tinu.

S’ufitziu limba sarda «Valle del Cedrino» torrat gràtzia a totus sos chi nos an azuatu :

- Istituto Comprensivo iscolas elementares e mèdias de Gàrteddi;

- Iscola elementare de Oniai;

- Iscolas elementares e medias de Irgoli-Lòcula;

- «Museo delle Maschere Mediterranee» de Mamujata;

- Totus sos chi nos an azuatu chin cussizos e amentos.

2

Anteposta

S’Ufitziu de sa Limba Sarda «Valle del Cedrino», de su cale fachen parte sas domos cumonales de Irgoli, Lòcula, Oniai e Gàrteddi, at pessatu de fàchere unu travallu supra su carrasecare, mascamente pro videre comente s’afestait in sa Baronia nostra.

Amus cumintzatu dande unu cuestionàriu a sos pitzinnos de sas iscolas elementares e mèdias

de sas bator viddas, chi lu depian vortare a sos mannois e a sas mannaissoro, chi fortzis potian

tènnere carchi ammentu de su carrasecare.

In prus amus isseperatu unas cantas viddas sardas in uve si costumau galu sos rituales de

carrasecare e carchi vidda europea (Croàtzia, Islovènia, Ungheria, Grètzia, Zermània) in uve nos

paret chi b'at carchi assèmpriu chin su nostru.

In locos metas de s'Europa b'at màscaras chi s'assimizan a sas de Sardinna, mascamente a sas de Mamujata e a sas de Othana, comente b'est sa traditzione de si ghetare sas peddes de

verveche e si pònnere sos sonazos.

S'imposta a sos cuestionàrios nos at azuatu abotu, b'at essitu a campu informatziones chi a dies de oje ch'in belle ismenticas.

A parrer nostru custu travallu non ch'est agabatu, peri ca pro rejonas tènnicas mancat Orosei; diemus chèrrere chi custu siat petzi su cumintzu pro un istùdiu prus mannu.

3

Su carrasecare in Sardinna

In locos abotu in Sardinna, sas dies de su Carrasecare sun sas chi at detzisu sa crèsia, a dies

de oje, su tempus in antis de sa Carèsima.

A s'antica sas sotziedades agro-pastorales de totu su Mediterràneu e non solu, non potian fàchere a mancu de custu mamentu de festa cumonale chi cumintzait a cando tzelait s'irverru.

Si fachian focos mannos, in uve sa zente si ghetait a unu, ballait e toccait su vinu novu.

Sa lutrina de sa crèsia catòlica non vajulait totu custas cosas e a bellu a bellu, at chircatu de che las vocare, fachende che ismenticare su chi cherian nàrrere.

Non si potiat a si carotzare de bèstia, ne a fàchere sacrificzios pro lis dare su prèssiu a sas divinidadas paganas e, a sos locos anticos sacratos lis an tramutatu su nùmene o an fatu crèsias in

supra e gai sa zente sichiat a andare a uve it semper andata, ma pro more de un àteru deus.

A sas festas pro petire o torrare gràssia de sa fertildade, l'an postu nùmene de Sant'Antoni, su 17 de jannarju.

Oje in Sardinna su carrasecare s'afestat, su prus, intro de su jovia lardajolu e su mèrcuris de lissiu, e non mancan in cust'occasione "s'ava chin lardu", sos druches e su vinu vonu.

Si andat dae domo in domo carotzatos o chin sa cara inthithieddata, si picat in fatu una pitzinnedda de istratzos isermorata, unu papàntile chi tenet totu sas neches de sa vidda o unu

prejoneri pro imboniare su deus.

Sos prus pissan chi peri inoche si adorait a Diòniso, su deus-pitzinnu, veneratu in totu su Mediterràneu dae nessi bìndighi sèculos in antis de Zesu Gristu. It su deus de sa campanna e de sa

fertildade, chi cada annu si che moriat e torrait a naschire. Dae malu chi it, ca a s'incumintzu cheriat su sacrificziu de unu malassortatu (rese o pessone), Diòniso s'it tramutatu in su deus de

s'imbriachera. Pro cussu sos fideles suos chircaìn de s'acurtziare a issu chin cantos, ballos, trastuzos

e vinu, pro torrare a vita a pustis de sa morte.

A Diòniso li mutian peri s'Irvaliatu, s'Abuluthieri, s'Inchietu e in tempus clàssicu "Adone, Attis, Bacco, Brumo, Iacco, Osiri" e su cultu suo it assènditu a Sardinna chin sas migratziones grecas e mitzeneas.

In antis de sa relizione mistèrica si nariat Giorgi o Zorzi, tando s'it fatu criatura e li mutian su "Pitzinnu, Maimone, Jaccu o Andria".

4

B'est chie pessat chi sa paràula "carrasecare" cherjat nàrrere "carre de secare", e chi torret a su cultu suo.

Su chi oje potimus viderè in su carrasecare nostru est chi b'at pessonazos abotu chin sosorros e custa nanchi it sa manera prus connota de rappresentare a Diòniso. Àtera cosa chi non

mancat mai est su de si inthithieddare sa cara, de si ghetare sas peddes e sos sonazos.

Sos malassortatos sun presos chin d'una soca pro non che fughire a sa morte, ustinu issoro, e

datos cara dae su chi si narat a s'ispissu "maimone de fune". Maimone o mamuthone est una paràula chi fortzis venit dae "mainoles" (s'ispossoriatu, s'airatu) e su ballu brincatu chi galu oje si

fachet in locos abotu, azuait a colare dae s'istatu umanu a cussu deinu.

Gioldzi o Zorzi sun pessonazos a sos cales si ghetan totus sas neches de sa vidda, e chi sacrificandesi pro sa divinidadade, fachen sa terra vona.

Sos sacrificizios de sos chi in istatos disinnatos, in crùdinos abotu, ma in pro su vene de totus.

Dae su de degheoto sèculos imbetzes de istellare rese o pessone, an cumintzatu a brujare papàntiles, a prenare bussicas de sàmbene pro chi, punghèndelas, aeren fatu sa terra vona e su

rituale sacrificale agabait chin sos zòvanos chi si ghetain a unu. Dae custu mamentu sa sotsiedade

torrait a cumintzare sa juvaria.

Un àteru pessonazu de su carrasecare nostru est sa Filonzana, fortzis intro de sas tres parcas

grecas cussa de sa morte.

B'at peri festas de carrasecare in uve si depet ammustrare corazu e abitudine, comente in Aristanis, Santu Lussurju, Ghilartza etc. In custa manera si chircat de cumprèndere si su laore de

s'annu imbeniente at a èssere vonu o nono. A su matessi mamentu, si petit s'azutu a su deus,

rapresentatu dae sa carotza o dae ervas presas a ghisa de pitzinnedda.

5

Gàrteddi

Argunas funtziones religiozas si vocan a campu pro cuntrastare sas festas profanas de Carrasecare. Si in Orosei "sas barantoras in sas ùrtimas tres dies de carrasecare" sun una devotzione

fissa; e si in Bithi si narat solu chi "sas barantoras pro su Santissimu in tempus de carrasecare si

fachen dae gai annos meta chi como sun costumàntzia"; prus crara meta est sa relatzione de Gàrteddi in uve "sas barantoras, dae pacu tempus vocatas a campu, si fachen sas ùrtimas tres dies de

Carrasecare (duminica, lunis e martis), e servin pro mantènnere sa zente a largu dae s'abulùthiu"»¹.

In sa vidda de Gàrteddi pro su cumintzu de su carrasecare b'at istatu prus de un'imposta, però belle

totus sun de acordu pro cando agabait: su martis de coa e, mancari chi sa duminica imbeniente

esseret istata sa prima de Carèsima, si fachian sos ballos de sas pateddas. B'at zente abotu chi narat chi sos ballos de carrasecare incumintzain s'oto de Natale, die de sa Purissima mentras sos mannos naran chi a cando in zòvanos issos su carrasecare cumintzait sa die de sos Tres Rees o a pustis de su focu de Sant'Antoni. Àteros contan chi cumintzait sa die de Santa Maria de Turre a cando essiat sa zente mascarata e andait a ballare a sa festa. Su vonu de sa zente narat però chi cumintzait sa prima duminica de gudire², sichiat su jòvia lardajolu e agabait su martis de coa, antis de mèrcuris de lissiu. Pro custu b'adiat peri unu ditzu: "Mèrcuris de lissiu chi ponet su mamentomo³/ chie juchet zudissiu est ora de ghirare a domo". Pro s'ispassiare sa zente ballait in sas domos e in pratha de caserma vetza. Sas màscaras essian a ziru a tropas chin d'una iscorsa iscarotzata e andain dae domo in domo in uve fachian brullas, cantain cathones iscritas supra contos de sa vidda e istrochian carchi persone chi poniat a rìdere a totus. Tando sos meres de sa domo lis cumbitain vinu, urilletas, vuvusones, pistiddu o a mandicare lardu, sartitza e galatina. A vortas sa tropa de sas màscaras essiat chin d'unu poleddu e juchiat una temezana e a cando in sas domos lis dadian fiascos de vinu che lu ghetain a intro e

¹ M. Carta, *Nell'anno del Signore 1777*, Nuoro, La Poligrafica Solinas, 1995, paz. 66.

² Duminica de gudire: sa duminica intre jovia lardajolu e martis de coa.

³ Mamentomo: (dae sa formula reliziosa latina "Memento, homo, quia pulves es") su chi su pride ponet in cherveddos a sa zente su mercuris de lissiu.

6

torrain a cumbitare sa zente chi azovian in caminu. Zente abotu contat chi in antis de essire a ziru a s'ispassiare cada unu depiat un'ora a su Sacramentu postu a craru in crèsia. Un àteru ispàssiu it "su puddu de carrasecare": picain unu puddu, l'interrain chi si seret vista sa conca ebia e a pustis chirca de l'isparare chin d'unu fusile, a chie l'isconcait li dadian unu prèmiu. In Gàrteddi est notitu chi in tempus de carrasecare essian mascaratas e ballain peri sas gatas. In metas an natu chi in Gàrteddi non b'adiat màscaras de su locu però si costumait a si carotzare e a si mascarare in d'una manera "tradizionale". Sos prus in de istratzos e vestires vetzos, de letholos in colore de arvu, chin gapotos de lana sarda, chin sos sacos e chin su costùmene rùsticu sardu. Unas cantas persones si mascarain de pòveros o de pastores e massajos, b'adiat peri chie si

ghetait sas peddes de verveche o de lana fine de anzone. Sas gantias, ca non lis piaghiat a essire in craru pro su dolu, si mascherain in brutu e lis mutian sas “màscaras brutas” e it costumàntzia chi sos òmines si seren vestitos de fèminas, vardeta-mucatore-issallu e sas fèminas de òmines, pantalones-zangheta-cambales-bonete. In cara si ponian carotzas fatas de papiru, cartone, cantzos de tela o una cussinera vetza sestata a cucuthu chin duos istampos pro sos ocros e unu pro sa vuca. In prus b’adiat zente meta chi si imbrastiait sa cara chin su thithieddu o chin sa chisina e in conca juchiat unu cucuthu.

S’ispàssiu prus mannu it a andare a ziru o dae domo in domo, a chircare cùmbitos e a mandicare cosas vonas, sas màscaras chircaìn de si che connòschere a pare, contain còmicas locales e fachian infantizos de cada zenia. Unas cantas pessones fortzis chircaìn in tempus de carrasecare de si che ismenticare de sas difficultades de cada die e de sa gana. Su vonu de sa zente s’ammentat prus de unu mutu chi si cantait:

1. «Vènnitu est carrasecare
Sa chita de sos vuvusones
Ja bi diat àere pessones
Chi non d’an a mandicare
A cumintzare dae mene...»
2. «Sa fàmene mala cosa
Miseru in uve torrat contu
Su sàviu lu fachet tontu
E sa bella iscurosa
Sa fàmene mala cosa»

7

Irgoli e Lòcula

Zente abotu no ischit a cando cumintzat e agabat su carrasecare. Sos prus lu ponen in frearju, calicunu nùmenat sa die de Maria Candelera⁴ (su duos) e naran chi durat pacas dies.

Ma

totus sun de acordu chi s’ùrtima die est su mèrcuris de lissu o de lissiu.

Calicunu narat chi agabat duminica de pateddas, prus pacos sun sos chi naran chi sas dies de

carrasecare non sun fissas, ma dipenden dae cando rughet Pasca.

Totu cantos nùmenan sos druches chi si fachian a carrasecare : vuvusones, urilletas, cocorrois e cathas.

Cathones non si nde amentan, petzi: “mascaredda de carrasecare, iscuti unu tròddiu e làssalu

andare!”, però b’adiat unu ditzu: “oje est mèrcuris de lissiu / chi ponen su momentomo / est ora de

torrare a domo / pro chie juchet zudìssiu”.

In tempus de carrasecare s’ùnicu ispàssiu it a andare a ballare su ballu sardu in sas domos o in pratha.

Sos prus s'ammentan chi sa zente essiat chin d'unu poleddu o un'òmine chi tirait unu carrotzu, in uve b'adiat una demezana bòita: la prenain chin su vinu chi lis dadiat sa zente chi b'it a

ziru o a cando colain dae domo in domo. A vortas sa demezana de vinu l'istichian in intro de sa

vrente de su Don Deleu, su papàntile chi si brujait s'ùrtima die de carrasecare.

Una paja de pessones s'ammentan de su palu de sa cucannia⁵, unu pinnone che a su chi b'est

pro su focu de Sant'Antoni, untatu de ozu porchinu in supra de su cale ponian arantzu o àteras cosas

de che picare.

Su puddu de carrasecare, est pacu numenatu ma b'est: si interrroit, si li dassait in foras petzi sa conca e chirca in de che l'achirrare chin sa frùndia. Chie bi che la fachiat vinghiat unu prèmiu. Si

fachiat fintzas a pacu tempus ma chin su fusile.

Bi nd'at chi nùmenan una pitzinnedda de istratzos isermorata chi si nariat Gai-sias-tue e it sa fiza de Don Deleu. A cando la picain a sas domos su mere dimandait:

«Ih, ello cuja est custa?»

«Custa est fiza mea, sa chi tenzo digrassiat»

⁴ Die de sas candeddas / Maria Candelera : Santa Maria de Candela, festa reliziosa de su duos de Frearju.

⁵ Arvore de sa cucannia : unu brocu che a su de su focu de Sant'Antoni in uve si impican regalos.

8

«E ite si narat?»

«Gai-sias-tue!».

Siat in Lòcula che in Irgoli a vortas la picain a ziru duos òmines brulleris, unu chi fachiat su dotore e s'àteru sa fèmina prinza. Custos nanchi in a tretu de fàchere criare a totus.

Totus arrèjonan de òmines mutatos de fèminas e de fèminas mutatas de òmines e contan peri

de istratzos e de carotzas fatas chin sa cussinera. Calicunu nùmenat peri su Tintinnatu, chi nanchi si

nariat gai ca it tintu e a cando unu pitzinneddu it brutu si li nariat chi pariat unu Tintinnatu.

Si ghetait sas peddes de verveche, su prus nieddas e si poniat peri sos sonazos pro fàchere abuluthiu. Su Tintinnatu it una mascara bruta, sas àteras in màscaras netas. Prus it leza sa màscara e

prus it bella, pro la fàcheret leza sa zente si ghetait a supra totu su chi acatait.

In Irgoli an numenatu peri de sa Filonzana e de su chi armait su tricù e chi juchiat su chilivru.

Sa Filonzana juchiat su fusu e sa crannuca e istait filande e s'àteru semper armande su tricù.

Su

Tintinnatu it su mere de totus e a cando andain a domos in uve tenian cosa li nariat a cussu chin su

chilivru: «Fizu mè , chilivra, chilivra, sos ossos chi ti chilivren, ca incantas su mere de su locu!».

Su Tintinnatu juchiat unu carrotzu tiratu dae un òmine o dae unu poleddu e in supra b'it sa lama pro ghetare su vinu.

9

Oniai

In Oniai pro su cumintzu de su carrasecare non b'at una die nòtita, fintzas si su vonu de sa

zente narat chi su carrasecare cumintzait in su mese de frearju e agabait su mèrcuris de lissia, sa duminica imbeniente però b'it duminica de pateddas. Sa zente a cantu paret si carotzait e andait a tocheddare dae domo in domo in uve ballait sos ballos sardos e cantait cathones. A vortas juchian un'ampulla chin d'un imbutu in uve ponian su vinu chi lis cumbitain. In sas domos a sas màscaras lis dadian sos druches de carrasecare: vuvusones e lorichitas. B'est chie narat chi si fachiat peri un'isfilata chin sa banda: zente chin s'organitu, su sonete, sa chitarra e duos cropetores de patedda. Zirain totu sa vidda e a sa fine regordian totus a sa Pratha de s'Olimu in uve cantain a tenore e sas màscaras ballain su ballu sardu. "In antis in Oniai b'in sas màscaras pròpias de sa vidda, lis mutian sos Tintinnatos", e fintzas chie narat chi non b'adiat una màscara traditzionale de sa vidda contat chi sa zente si vestiat chin sas peddes e sos sonazos comente a sos mamuthones. In Oniai non si nùmenat petzi su Tintinnatu ma peri sa Filonzana. Una tzia manna nos at contatu chi: "su Tintinnatu juchiat a palas sos sonazos e su fusileddu de canna pro ispassiare sa zente. Sa Filonzana juchiat semper su fusu e sa crannuca. Su fusu it unu fuste minoreddu in uve si imbolicaait su filu; sa crannuca imbetzes in duos cantzos de canna presos a pare in uve si poniat torra su filu". B'it però chie si carotzait de istratzos, de vestires vetzos, de letholos istratzulatos o chin su costùmene rùsticu sardu. A vortas sos òmines si vestian de fèminas e sas màscaras si distinghian in netas e brutas. In cara si ponian su thithieddu. In prus de sos ballos, si fachian sas cursas de sos sacos in sa Pratha de s'Olimu.

1

Aristanis

Oje sa Sartiglia est s'ùrtima "cursa a s'aneddu" de su Mediterràneu e si non sun abarratos sos vistires de su carrasecare anticu, est abarratu su rituale. Sa prima die de su carrasecare est su duos de frearju, sa festa de Maria Candelera, a cando su cumponidori issèperat sos cadderis chi an a tentare chin s'ispada e a pustis chin s'istocu de che picare s'isteddu chi b'est impicatu a una paja de metros dae terra. Si fachen duas Sartìglias: una sa duminica e una su martis de carrasecare. Sa duminica la curren sos de su grèmiu de sos massajos, su martis sos de su grèmiu de sos mastros de linna. Cada grèmiu tenet unu cumponidori. Issu est su re de sa festa. No est ne òmine e ne fèmina, ma ambos, no est umanu o deinu ma mesu-deinu. Difatis, a pustis de sa vestizione (chi durat mesu zorrònata) lu tzetzen a caddu e non potet pònneru pè in terra fintzas a cando, a su sero non ch'est totu agabatu. Pro lu tzètzere, tzacan su caddu a intro de sa domo in uve lu sun vestinde. Su cumponidori

essit corcatu in supra de su caddu e a cando ch'est in foras de sa corte, s'arritzat. Custu diat chèrrere rapresentare sa morte e sa resurrezione de Diòniso, su deus a su cale sa festa est dedicata. Si perrat a issu, peri ca in manos, su cumponidori juchet sa "pipia de maju"⁷. Oje est a rughe, ma in antis ita pitzinnedda, a sa cale li mutian peri "maimone", unu de sos nùmenes de Diòniso. In prus sos cadderis chi acumpannan su cumponidori sun dòighi, che a sos mamuthones.

⁶ Gremiu: sotziu de pessones chi fachen su matessi travallu.

⁷ Pipia de maju: sa rughe chin sa cale su cumponidori beneichet sa zente.

1

Bosa

Sa die prus importante de custa festa est su martis, ma zai dae su jovia "laldagiolu" sa zente carotzata andat dae domo in domo a petire "sa palte de cantare". Istòrian a sos chi s'annu in antis an fatu iscàndalu.

Su pessonazu prus importante de custa festa alligra est Gioldzi (un àteru de sos nùmenes de Diòniso), unu papàntile de paza e de istratzos chin una demezana pro vrente, rapresentatu peri dae una bàmbola isermorata e chin mantzas de sàmbene in sas imbenas, o dae unu traste mannu de linna (oje peri de cartapesta).

A de die, sas Atitadoras, òmines mutatos de gatìa e chin sa cara inthithieddata, pican a Gioldzi a coddu o in carriola e pranghen su pitzinnu mortu de gana, ismentiatu dae sa mamma chi est afestande su carrasecare. Intro de sas chi atitan, bi nd'at chi sun prinzas e fachen s'atu de criare.

Tando chircan de lis tocare sas titas a sas pitzinnas, pro nanchi lis petire late pro Gioldzi. Sas màscaras mutatas in colore de arvu chin d'unu pisheddu in manos, sun sas meres de su

martis note. Juchen unu letholu, una cussinera, sa cara thithieddata e sun su sìmbulu de Gioldzi.

Fachen abulùthiu chin cropetores, serrazos e «s'ataidu» (s'irferia de su caddu) e chircan a Gioldzi a luche de isteàrica, si curren in fatu in sos gurgheidos de Bosa e a cando una màscara che nde tenet

un'àtera, li fachtet luche a sas imbenas abochinande: «Gioldzi!Ciapadu l'appo! Damilu a Gioldzi!».

Tando, a cando acatan a Gioldzi aberu lu brujan.

1

Fonne

S'ammentu prus vetzu supra su carrasecare de Fonne est de sa fine de su de 19 sèculos.

Sos

pessonazos sun s'Urthu, sos Butùdos e su Ecce Homo.

S'Urthu, (su pessonazu prus importante de su carrasecare), paret chi siat sa carotza de s' "orso" e chircat semper de si che fughire dae su mere. Si ponet peddes biancas de mascru e juchet

sa cara imbrastiata de fumàticu. In thrucu juchet unu sonazu mannu, presu chin d'una catena de ferru.

Sas vârdias de s'Urthu si vestin che a sos Thurpos de Oroteddi; juchen unu gabbanu nieddu chin su cucuthu achirratu fintzas a nares e sa cara inthithieddata. A armacoddu juchen sos sonazos e carthatos sos cusinzos e sos cambales.

Su *Ecce homo*, o Narcisu, est su simbulu de su carrasecare chi si che depet mòrrere; est unu papàntile de istratzos e paza cundennatu a lu brujare, ca totu sas cosas malas chi sun ocortas in sa juvaria sun neche sua.

Sos *Butùdos* si mutan de gatia, chin istratzos, vestires nieddos, s'issallu e in conca su mucatore. In prus juchen sa cara inthithieddata. Sos Butùdos acumpannan a su *Ecce Homo* in sas

carreras de sa vidda, li fachen su protzessu e li ghetan sa cundenna a sa morte. In s'interi s'Urthu, presu chin d'una catena de ferru, si che ghetat a supra de sa zente, mascamente de sas pitzinnas, brutandelas chin su thithieddu.

1

Gavoi

In su carrasecare de Gavoi non b'at una màscara de su locu, ma b'est su chi est disinnatu a mòrrere.

Sos pessonazos sun *Zitzarrone* (in antis li mutian *Tziu Tzarrone*), su papàntile chi si brujat a sa fine de carrasecare e *su sonu*, sonatores chin d'unu pipiolu, unu triàngulu e unu tumbarru, chi

acumpannan cada mamentu de sa festa.

Sos *Sonadores* de s'orchestra sun a billutu, a cambales e a bonete e juchen sa cara inthithieddata.

Su triàngulu est de ferru e juchet sas puntas pinnicatas a fora.

Sos tumbarras sun fatos chin pedde de crapa o de cane. Sos chi los sonan si naran

Tumbarinos e imprean sos matzucos (duos fusteddos de linna). Su pipiolu est fatu de canna e juchet

bator istampos.

Un'àteru instrumentu anticu est su Tumborro. Est una canna chi juchet in punta una bussica de porcu presa canna canna chin una fune fine. Si sonat fricande sa fune chin d'unu cantzu de linna.

Su carrasecare cumintzat su jovia lardajolu chin sos Tumbarinos chi colan in carrera. Dae totu sos vichinatos sos sonatores s'atopan in pratha de crèsia e cumintzan a sonare. Dae sa crèsia

movet sa professone chi colat in sas carreras de sa vidda. Si sichit fintzas a de note, bufande vinu

nieddu e mandicande tzìpulas e pilichitos.

Su martis de coa che carran a *Zitzarrone* a caddu de poleddu o a pala e lu brujan. In caminu tocheddan a sas jannas e petin su cùmbitu.

Fortzis in antis in die de mèrcuris de lissiu, a *Zitzarrone* che l'acumpannain sos Sonatores.

1

Lùvula

Su carrasecare de Lùvula it unu ritu arcàicu, agreste e crùdinu, in uve si moriat una pessone. Su *batilleddu* si mutat chin peddes nieddas de verveche o de su mascru ; juchet sa cara niedda de fumàticu chin mantzas rujas pro sàmbene. In petorras unu pisiliche de sonazos, sos marratzos e in conca unu mucatore nieddu eorros de crapa, in prus sa “*entre ortata*”, unu cantzu de sos ambuzos de corpus de su becu. In petorras juchet istichitu su chentu puzone prenu de sàmbene. Àteros batiledos acumpanzan su chi est postu de mòrrere e si vestin de istratzos. Sos batiledos issocatores sun sos vardianos de su bestiàmene; àteros sun voes juntos a juale e cussos vestitos de gantias pranghen e atitan sa morte de su carrasecare. Sos batiledos in semper sos matessi òmines, su chi it postu de mòrrere it una pessone maca e male faeddata, duncas fachiat s’ irvaliatu; in su mentras sos batiledos issocatores lu juchen presu pro non fughire a su ustinu suo. A cando punghen su chentu puzone si imbrastian sa cara de sàmbene e a cando su batilleddu rughet a terra calicunu narat: «L’an mortu, Deus meu, l’an ingorgatu!» ma bastat una tassa de vinu pro lu torrare a vita. Sas gantias li fachen s’interru atitandelu e a vortas juchen in manos una bambolotzo isermoratu e dimandan a sa zente de si lu vasare. Onzi tantu sas mascaras si setzen in terra e jocan a pithica e non ride. Si inthithieddan sa cara de pare in pare chentza mancu unu mutzu e chie ridet depet cumbitare. Su carrasecare de Lùvula naschit chin sos ritos agràrios pre-cristianos in uve si rapresentait sa passione e sa morte de Diòniso. Su nùmene de sa màscara venit dae bàtile chi cheret nàrrere “cosa inutile” e istratzu; A pàrrere de D. Turchi sa paràula antica it *bathileios* chi cheret nàrrere “bundante de laore”. Duncas sa màscara inditait su chi argait sos campos.

1

Mamujata

Su carrasecare de Mamujata cumintzat su 17 de jannarju, sa die de Sant’Antoni de su focu, chin sa prima essita de sos *Mamuthones* e de sos *Issohadores*. Sos mamuthones juchen sa bisera, una carotza niedda de linna e in conca su bonete e su mucatore. In supra de su vistire de billutu, juchen una pedde de verveche. A pala juchen sa gàrriga, 30 chilos de sonazos, e, presu a thrucu, unu pisiliche de campaneddas. Sos issocatores sun sos chi juchen sa soca, una fune de pedde o de juncu. Si vestin chin sa camisa, una zangheta de pannu ruju (su *gurutu*) e una chintorja chin sos sonajolos. Sos cartzones si che ponen in intro de sas mizas. In prus, juchen s’*issalleto*, un’issallu presu a chithu, in conca sa berrita presa chin d’unu mucatore de colore. B’at peri issocatores chi juchen una carotza bianca de linna. Sos mamuthones sun 12 e si ponen in duas rias de ses. Andan a dae in antis brincande e

fachende sonare sa gàrriga de sos sonazos. A cando s'issocatore l'atzinnat, fachen tres brincos totu paris: custu passu si narat sa dòpia. Sos issocatores sun a su prus oto, si moven paris chin sos mamuthones, e chircan de issocare a sas pitzinnas. Si narat chi fintzas a 50 annos fachtet b'adiat un'àtera màscara chi cumandait a sos mamuthones : s'urthu.

1

Orane

Su carrasecare tradizionale de Orane tenet una màscara ùnica e misteriosa, su *Bundu*, vocata torra a campu una trintina de annos a como a pustis de unu istùdiu mannu. Su bundu si mutat chin su vestire rùsticu de massaju: unu gabbanu pesosu o unu sacu de furesi a fundu de su cale juchet sa camisa e su *gropete*, cartzones de billutu e cambales. Est s'ùnica màscara de sa Sardinna chi juchet una carotza de urtiche, chinorros longos, nare mannu e puntzutu, sa varvedda e sos mustatzos postizos. Sa carotza potet èssere ruja ma sa varvedda e sos mustatzos depen èssere in colore de arvu o in colore de urtiche. Su bundu juchet peri unu triuthu longu de linna. A vortas sa zente si inthithieddait sa cara chin s'urtiche brujatu e essiat a caddu de poleddu ponende in fatu a sa professone de sos bundos. In custa professone sos bundos chin sos fustes e sos mojos de urtiche, fachen videre su semenonzu, s'istrochinzu si fachtet in mesu de voches e trastuzos chi paret chi venzan dae sos dimònios pro pònnera a timere sa zente. Sa màscara est metade òmine e metade bèstia (unu voe). Ma dae comente si mofen e dae sas voches si cumprendet chi sun dimònios chi cuntieran chin d'unu inimicu o rapresentan sa gherra intro de su vene e su male.

Orgòsolo

In Orgòsolo, fintzas a sa prima metade de su 1900, b'in sos *Maimones*: su maimone de fune, su maimone issocatore e sos maimones de istratzos. Pro su primu s'isseperait su macu de sa vidda ca nemos lu cheriat fàchere. Cando non b'adiat zente pro lu fàchere si chircait un istranzu pòveru chi pacain pro si mutareret de maimone. Juchiat una màscara de linna niedda, sa matessi de sos mamuthones de Mamujata e si moviat comente a issos, brincande. Si ghetait sas peddes nieddas de su becu, chin sosorros; it presu a chithu dae una fune mantesa a s'àteru capu dae su maimone issocatore, una màscara vestita chin su costùmene fatu a cantzos. Sos maimones de istratzos, juchian sa cara inthithieddata chin s'urtiche brujatu.

1

Oroteddi

Su carrasecare traditzionale de Oroteddi tenet duas mascararas: sas de caddu e sas de pè, intre

custas sos thurpos sun sos prus importantes.

Sos thurpos juchen su vestire de billutu, sos cambales e su gabbanu nieddu de furesi. A armacoddu juchen unu petorale de sonazos. Si thithieddan sa cara chin s'urtiche brujatu e juchen

unu cucuthu chi achirrat fintzas a nares. Sa zente de Oroteddi però s'ammentat galu de carchi àtera

màscara: *s'erithaju, su tintinnaju, su burraju.*

Sos thurpos andan a tropas de tres e rapresentan mamentos diferentes: b'est su thurpu pastore chi iscutit corfos chin su puntorju a sos thurpos voes presos a sa fune; su thurpu massaju

nde juchet duos juntos a juale chi tiran s'aratra in su caminu; sichin sos thurpos chi sèmenan e sos

chi ispàinan thàlau. Bi sun peri sos thurpos frailarjos chi ferran su thurpu voe. Muliande e tònthonas

tònthonas sos thurpos tocan sa zente chi goi intrat in parte de su jocu. Chircan de issocare una pessone e pro l'iscapare depet cumbitare. Su martis de coa imbetzes sun sos thurpos chi cumbitan

su vinu a sa zente. In s'interi s'erithaju currizat sas fèminas, che las tenet e las abrانتzat pro lis

pùnghere sas titas e fàchere essire su late, de sicuru unu ritu de fertildade.

A pàrrere de argunos istudiosos custa diat èssere sa rapresentatzione de unu ritu propitziatòriu chi ammustrat su travallu de su massaju e sa relatzione chin sa bèstia. Su ritu de sos

thurpos est sa rapresentatzione de sa cuntierra contra a sos meres de sos pàsculos, rapresentata dae

sas partes a s'imbesse intre massaju e voe. Custa idea naschit dae s'istòria de sa vidda de Oroteddi :

sos pastores, chi tenian sa sorte de no esseren sutamissos a mere perunu, tenian sa libertade de ite

nàrrere in manera brullanchina su malu fàchere de custos. Duncas dae s'ùrtima duminica de jannarju sos pastores colain in sa vidda vestitos de pastranu nieddu chin su cucuthu, istrochende a

tropas de tres s'aratura. Picain in ziru sos meres e los fachian cumbitare a malagana.

Àteros istudiosos pissan chi su vestire de su thurpu siat su de su gatiu, pessone thurpa dae su

dolore ca non potet fizare e fecundare sa terra. Àteros tempos su bacanale de Oroteddi agabait chin

s'interru de Jorzi, su papàntile de Carrasecare.

1

Othana

In Othana su carrasecare cumintzat su sero de su focu de Sant'Antoni a cando su pride intregat a sa vidda "s'Afuente"⁸. Sa zente si inthithieddat sa cara e essin sos *Boes* e sos *Merdules*.

Sas peddes de verveche chi si ghetan sos *Boes* sun in colore de arvu, ma fintzas a chimbanta

annos a como in nieddas. In palas juchen sos sonazos e in cara una carotza de linna a cara de voe, de becu, de porcu, o de poleddu.

Su Merdule (su mere de sa bèstia vula) juchet su matessi sas peddes, su mucatore e sa carotza de linna a cara de òmine. In francas juchet su matzucu⁹ e sa soca, pro iscùtere sas reses repelles.

B'at de c'annànghere sa Filonzana, un'òmine mutatu de gatia, semper chin d'una carotza de pirastru, su fusu in manos e sas fòrthiches istichitas in sos cambales.

Sa Filonzana istat semper filande e l'assemizan a una de sas tres parcas grecas. Si si secat su filu est sinnale malu, ca est su filu de sa vita, e pro cussu, pro l'abboniare, nemos li negat una tassa de vinu.

A s'antica b'it peri sa Partorja, chi che criait unu papàntile de istratzos.

Custos rituales ammentan cussos in onore de Diòniso, ma peri cussos in onore de su voe, chi esistin dae s'època de sas concheddas de Jana.

⁸ Afuente: pratu de otone travallatu a isbalzu chi sa zente de Otzana sonat chin d'una crae pro ballare. In tempus de

Pasca su pride lu ponet pro batiare.

⁹ Matzucu: fuste de linna chin unu nodu in punta.

1

Ovodda

Custu est s'ùnicu carrasecare chi ischimus chi s'afestat a cando sos àteros tzelan: "*su me'uris de lèssia*" (mècuris de lissiu), contra a su chi narat sa crèsia chi diat chèrrere a cumintzare

in custa die sa Carèsima.

Su pessonazu prus importante est unu papàntile de istratzos, don Conte Forru, a vortas òmine, a vortas òmine e fèmina, mai fèmina ebia ma chin sa natura in campu. Lu pican a ziru a

caddu de poleddu fintzas a su sero, a cando, su comente sos males de sa zente sun neche sua, lu

cundennan., lu brujan e che lu ghetan dae su ponte prus artu de sa vidda, abochinandelu, atitandelu

e nandeli paràulas malas.

Totus sos chi cheren afestare su carrasecare si depen inthithieddare sa cara: pro custu si naran *Intintos*, sos chi, a caddu de poleddu o a pede, mantenende reses de cada zenia, c'accompannan a don Conte a sa morte, fachende abulùthiu chin sonazos e rucros.

Samugheo

Sas màscaras sun tres: su Mamutzone, s'Urtzu e s'Omadore.

Su *Mamutzone* juchet cartzones de pannu o de billutu nieddu, peddes de crapa e cambales fatos de pedde de crapa e totu. Presos a chithu juchet campaneddas e sonajolos e in petorras

metallas de otone e brunzu. Si inthithieddat sa cara chin s'urtiche brujatu, in conca juchet unu moju

o *casiddu* imbolichatu chin pedde de crapa e a supra sosorros, a vortas, de voe. In mesu de su tazzu

b'at una bèstia prus manna de sas àteras, s'Urtzu, su chi est postu de mòrrere. Juchet una pedde niedda de becu, peddes de crapitu in petorras e metallas pesosas abotu. In prus juchet una bussica prena de abba e de sàmbene.

S'Omadore diat èssere su pastore. Juchet sos butinos carthatos, unu gabanu nieddu chin su cucuthu achirratu fintzas a nares, sa cara inthithieddata e in manos una fune, unu fuste, una catena e su puntorju.

Su carrasecare cumintzat sa die de Sant'Antoni a cando su sonu de su corru regordet sas màscaras a sa pratha de sa vidda. Dae cue sos Mamutzones moven comente unu tazu de crapas e brincande ponen a sonare sos sonazos. Cada tantu istrochen sas crapas in amore incorrandesi a

posta. S'Urtzu andat a bellu a bellu, s'istesorjat in terra e a cando si c'arritzat curret in fatu a totus e che li s'andat a supra, mascamente a sas pitzinnas. S'Omadore vàrdiat s'Urtzu, li punghet sa bussica

2

pro si che rugheren s'abba e su sàmbene a terra pro la fàchere vona. A pustis lu gaddat e a sa fine lu morit.

Tèmpio

Pro unu mamentu non si pisset a su carrasecare de oje, ma a su de in antis, a cando -a cantu

paret- sa zente si ghetait sas peddes e sos sonazos e su carrasecare cumintzait dae sos tres Rees

fintzas a duminica de Pateddas.

Su martis de coa si brujat galu oje a pustis de unu protzessu, su papàntile de paza impalatu de *Gjolgu Puntogliu*, chi diat èssere su chi pacat pro totu su chi at fatu sa vidda. Fèminas e òmines

si mutain chin su "*linzolu cupaltatu*", unu letholu imbolicatu in totu sa carena.

Oje a Giolzi l'acumpannat Mennena, sa muzere petorruta chi però lu dassat a sa sola a su mamentu de lu brujareren.

Chin issu si che morit peri su carrasecare.

2

Su carrasecare in Europa

Zermània: Colònia

Su carresacare de Colònia est vetzu belle che a sa vidda e totu, ma che a oje l'afestan petzi dae 180 annos.

Sos grecos e sos romanos pro pressiare a Diòniso e a Sadurru fachian festas de veranu chin vinu, fèminas e cantos e sos zermanos afestain sa prima die de irverru pro pressiare a sas divinidades chi che vocain sos dimònios de su tempus fritu.

A pustis, sos cristianos, cuforme a sa relizione issoro, c'adian gollitu peri sos rituales paganos e su carrasecare s'afestait in antis de sa juna de sa carèsima.

In su medioevu, su tropu abulùthiu de su carrasecare e su fachinzu de sas màscaras c'adian irfadatu su Cussizu e sa Crèsia de Colònia ma, su de obricare e sos decretos azuain pacu e sa zente

adiat sichitu a afestare su carrasecare in manera agreste e alligra.

Su contu de su carrasecare de Colònia cumintzat in s'època romana e in cussa de sos zermanos e rucrande su Medioevu c'assendet a s'època de sa dominazione frantzesa, fintzas a

imbentarerren sos "*Festordenden Comitès*" (sos comitatos chi organizain sa festa) in su 1823.

Comente colònia romana, sa tzitade teniat su diritu de afestare sas matessi festas de Roma in

intro de sas cales b'in sas "*Saturnaliae*" chi s'afestain dae su 17 a su 19 de Natale (pro sòlitu durain

peri una chita) e ammentain su tempus de su rennu de Sadurru a cando nanchi non b'adiat theracos.

In custa chita sa zente non bi travallait e sos pitzinnos non b'andain a iscola ca nudda it prus importante de custa festa: totus in cuntentos, abochinain, bufain, cantain, sonain, jocain e brullain.

Òmines e fèminas, meres e theracos s'imprestain su vistire s'unu chin s'àteru.

In custas dies in Colònia, sos romanos fachian una professone in uve b'adiat una nave tirata dae unu carru, su "*carrus navalis*", dae sa cale naschit fortzis sa paràula "karneval". In custa nave

b'in pintatas sas imàzines de Isis e Nerthus, divinidades de sa fertildade e de sa morte.

In su medioevu sa crèsia adiat chircatu de che tirare sos irvàiios de su carrasecare e a cando Colònia adiat tentu a fine e a cando su mussennore, sa crèsia si ch'it intrata abotu a mesus de sa vita

e de sas costumàntzias de sos tzitadinos.

In s'època medioevale sa die de carrasecare it s'ùrtimu sero in antis de cumintzare sa juna de sa Carèsima mentras in sos primos sèculos a pustis de sa leze de Antine, su carrasecare durait

semper de prus e su vonu de sas vortas c'agabait in manera pacu bella.

2

In su 1341 sa vidda non dadiat prus dinari pro fachere custa festa e a su pacu tempus su carrasecare non si potiat prus afestare; prus che pro morale, it pro sa sicuresa de sa vidda e totu: si

timmiat chi suta sas carotzas sos urancrinos e ispiones istichitos che l'esseren iscontza.

S'ammàchiu de su carrasecare si pitzicait peri a sos cresiàsticos mancarì chi s'esseren semper ghezzatos de custa "festa de dimònios", difatis in su medioevu s'ausait, in su duomo o in sos

seminàrios a elèzere unu "papa-deleu" o unu "mussennore-deleu". Lu tzetzian a caddu de poleddu e

l'iscapain a cùrrere in crèsia. Tando si cantain sas làudes e si nariat sa missa, semper in brulla e

cuddu semper a caddu de poleddu. Sas crofarias imbetzes ammanian professones chin papàntiles

mutatos de istratzos e si carotzain peri sos prides, mancarì bi lis esseren natu chentumiza de vortas

chi non lu potian fàchere.

In su medioevu cada parte de sa sotziedade it impreata pro afestare su carrasecare: dae su de

17 sèculos custas in sos grèmios, a sos cales lis tocait sa parte prus importante de sa festa.

Chin cantos e ballos custas "cungregas sotziales" regordian a sas prathas, a dae in antis de

sas osteras e de sas domos de sos ricos e istrochian, chin cathones e issenas satìricas, avvenimentos

de sa vita issoro picande in ziru a totus sos chi in s'annu nd'adian datu occasione. Pro lis torrare

vonas pacas sa zente los traitait che printzipes.

Dae su tempus de su printzipe Cremente Austu s'est mantesa sa costumàntzia, cada annu sa

die de sos tres Rees, de fàchere a mandicare pro sos cresiàsticos de su duomo, pro sos nòbiles

tedescos, pro sas monzas e pro àteros sennores e sennoras, totu zente chi s'azovaiat carotzata e si

picait sos virdes.

In su 1794 sos frantzesos concuistan a Colònia e che dogan sa festa. Ma su carrasecare non si dassait mòrrere gai e si ch'est tramutatu dae sos caminos a sas osteras. In s'intres però c'adian

vocatu sos grèmios chi l'ammanaiain e su carrasecare si ch'it iscontzu.

Sa zente s'azovaiat paris in professones minores chi rucrain totu sa tzitade, chie si cheriat pònnerre in parte si depiat comporare unu papiru in "s'amministratzione de sos pòveros" e su chi si

valanzait si dadiat a chie nd'adiat bisonzu.

In su 1812 sas tropas frantzesas adian afestatu su carrasecare paris chin sos tzitadinos de Colònia e s'ùrtima die adian fatu sa professone de sos interratos, chin atitos e gozos.

In su 1815 sos prussianos in assenditos a Colònia fachendela diventare torra una tzitade tedesca e mancari chi esseret istata semper prus pericolosa, adian codiatu su carrasecare.

In tempus de carrasecare su nòbile s'impicat galu oje in supra de sas jannas o de sas ventanas de sos « kneipen » (locos a sa moda de sos tzilleris nostros) e lu vocan a campu su martis

note, acumpannatu a s'interru dae sa zente a ghèmitas e a òthios chi a bellu a bellu si tramutan in

inzurjos. Che lu ponen in d'una carrotza e che lu lean a una pratha, in uve unu jùdiche mutatu de

2

cresiàsticu leghet un'ispètzia de cathone in limba de Colònia (*koelsch*) in antis de sa dispedita. A su

cumintzu sa zente l'iscundet ma a pustis si che cònchinat chi tenet neche e petit vendeta, l'atitat

semper prus a forte fintzas a cando de repente cumintzat a l'inzurjare chi est mandrone, imbriacone,

zirellu e chi si mereschet sa morte. Su protzessu tzelat chin dimandas pacu avesas:

«De chie est sa neche chi nos amus brujatu totu su dinare in bumbu? De chie est sa neche chi

amus postu sos corros ?» E sa zente abochinat :

«It su nobile! Issu tenet neche! Cheret brujatu!».

Chin issu si ch'interrat su carrasecare. A pustis de l'àere brujatu, sa zente torrat a sos tzilleris a fàchere festa, fintzas a s'incras manzanu (mèrcuris de lissu) a cando tzelat su carrasecare.

In antis de su Nubbel brujain su Zacheies e su primu focu pro su nòbile chi si conoscat in Colònia est de su 1913.

2

Grètzia

Aghia Eleni

Unu carrasecare chi ammentat cultos anticos dionisiacos est sa dantza de sos «Kalogheroi», in uve bi sun sos òmines ebia: sos vachianos e sos prades de sa vidda chi si carotzan peri de fèminas. Sos prades si ponen peddes de bèstia, presas a chithu chin chintorjas gàrrigas de sonazos e

andan dae domo in domo pro dare cara chi totu sos trastes de campanna sian in su locu issoro. Si no

esseret gai, che los pican pro bi los torrare a su mere a pustis chi at cumbitatu carchi tassa de vinu.

Isetandelos in pratha bi sun sos atèros personazos de su carrasecare: duos remitanos, una tzia vetza

chin unu pitzinneddu e duas isposas. A su cojuviu intre un' isposa e unu «Kalogheroi» unu cumpanzu de custe lu morit, sa resurrezione sua e sa punitzione pro ambos est chi depen arare su

terrinu a intùndiu de sa crèsia in mesus de su risitorju de sa zente. Sa rapresentazione si c'agabat

chin sos ballos.

Kos

In tempus de carrasecare sa zente andat dae domo in domo cantande e petinde, chin sa “*tapsi*”, una tèllia de ràmene chi cando zirat a s'imbesse fachtet unu sonu comente un eco. Su cantore depet esser capassu a sichire custu sonu chin su cantu e a non che rùghere sa tèllia.

Naoussa

In Kozani a su carrasecare li mutin «fanos» chi cheret nàrrere focu e difatis sa zente allughet focos mannos e regordet pro ballare e cantare cathones traditzionales de su locu.

In Naoussa imbetzes afestan a su “lunis romasu”, diat èssere sa prima die de Carèsima. Sos ballarinos, òmines e fèminas mutatos de costùmenes traditzionales issoro, ma chin sa cara cucuzata

dae una màscara in colore de arvu, ballan sas «boules» in sos cucureddos de sa vidda.

2

Skopelos

Peri pro custu carrasecare b'at de li chircare raichinas in s'antichidade. Sa festa de su *tsiknopempti* cumintzat sa secunda jovia in antis de mèrcuris de lissiu, e sichit pro 12 dies. In custa

die mannos e minores si carotzan e andan a ziru picandesi a risu s'àtera zente.

Corfù

In *episkepsi* sa duminica de su *Tirofagu* (ùrtima die de carrasecare), in sa pratha de Aghio Vassilio s'afestat cada annu su *Choro ton Papadon*, su ballu de sos prides. Su *pope* cumintzat su

ballu cantande e totu sos òmines li ponen in fatu dae su prus mannu a su prus minore e cuforme a

s'importàntzia chi tenen in sa vidda. Su ballu si fachtet chentza istrumentos musicales, su pride

intonat su cantu e sos àteros li ponen in fatu. A sa fine c'assenden sas fèminas mannas chin istrumentos, sonan e cumintzan a ballare su ballu tundu tìpicu de Corfù. B'at chie narat chi custu

ballu est de sa zenia de sos bacanales de su 500 a. C.

2

Ungheria

In Ungheria su carrasecare cumintzat sa die de sos Tres Rees e c'agabat su martis de coa in antis de mèrcuris de lissiu, sa die chi cumintzat sa Carèsima. Fintzas a su mese de marthu si fachen

ballos e festas de màscaras pro che dispatzare a s'irverru. Sas festas de su tempus de carrasecare sun

de erèntzia antica, fortzis in festas paganas in uve sa zente si poniat màscaras pro ch'ispatzare sas

ànimas malas. Brullas e costumàntzias de custas festas sun ligatas a una tziviltade massaja chi

cheriat rapresentare sa fine de s'annu vetzu e su cumintzu de su novu: a metade frearju si che moriat

s'irverru e s'acurtziait su veranu e su carrasecare it su sìmbulu de custa istajone.

Chin su cristianesimu custos ritos an pertu su caràtere rituale e de maghia issoro e sun abbarratos comente ispàssiu popolare.

Mohacs

Su carrasecare de sos *Buso* est su carrasecare prus anticu de Ungheria e picat su nùmene dae

sa vidda in uve si fachtet: est su carrasecare de sos Mohacs, vidda a chirru de josso, portu cumertziale de su riu Danùbiu. Custa manifestatzione si narat *busojaras* e in s'antichidade it una

fiesta de sa Sèrbia chin màscaras lezas pro vonu augùriu. In pratha *Kolo* jovian sos *buso*, òmines

carotzatos chi che lompen a sa pratha manna a su corfu de unu cannone. Sero sero sas màscaras

allughen unu focu in sa pratha e jocan e brullan chin totu sa zente. Martis de coa imbetzes si brujat

sa càssia de su carrasecare chi est su sìmbulu de s'irverru e si daet su benevènnitu a su veranu.

Sa màscara antica si assimizait abotu a cussa de como. It una pedde de mascru (de verveche)

presa a chithu chin una chintorja e unu sonazu, cartzones largos e prenos de paza e carthatos chin

sàndalos. Pro fàchere burdellu si impreait unu fuste de linna. Sa màscara est de sàliche, pintata chin

sàmbene de bèstia e chin unu cucuthu de pedde, semper de mascru. Sos *busò* sun acumpannatos dae

sos *jankele* chi che dispatzan mannos e minores a cando s'acurtzian; juchen sacos prenos de chisina,

farina, istratzos o burrumballa. Anticamente, a cando andain dae domo in domo dande augùrios o

fachende maghias, non lis mancait su cùmbitu.

2

Croàtzia

In Croàtzia su carrasecare s'afestat in locos abotu, mascamente in sa costera. Sos prus importantes sun sos de Kastav, de Rijeka, de Pag, de Split, de Dubrovnik e de s'isula de Lastovo.

Kastav

In Kastav b'est sa traditzione prus connota de su carrasecare croatu: s'isfilata de sos *Zvoncari*, chi sun sos chi juchen sas càmpanas (*zvonco* cheret nàrrere càmpana). Si vestin a sa marinera, chin d'una brusa e cartzones in colore de arvu, a supra juchen sas mizas e una chintorja ruja presa a chithu. In palas si ghetan una pedde de verveche e si la prenden a chithu chin funes e càmpanas de metallu. Sa càmpana de mesus est sa prus manna, sas de costas sun meta prus minores. In conca si ponet una màscara fata de linna, papiru, pedde de verveche (o de cunillu), juchet sosorros e a vortas unu nare ruju. Isfilan a sa sola o in duos e cuforme dae uve venin, su sonu de sas càmpanas est càmbiu. A cando sun a curtzu de carchi domo o azovian zente, cuntierran s'unu chin s'àteru fachende abulùthiu chin sas càmpanas.

Pag

In Pag, a carrasecare fachen "S'Isclava", un'ispetàculu chin cantos e ballos. S'Isclava est un'òmine mutatu de fèmina chin un'issallu in conca, acumpanzatu dae duos pitzinneddos. Tando b'est su butegheri, su portapandela, su sonatore e àteros pessonazos de su tempus de sos turcos. Sos pessonazos isfilan, e a cando sun in dae in antis de sa domo de su pride o de un'àteru tzitadinu importante, o in pratha, cumintzat sa festa: sas màscaras fachen una mesu rota, sos vonos a unu chirru e sos malos a s'àteru (biancos e nieddos), si brian, su chirru s'istringhet e s' isclava si che fughit.

2

Dubrovnik

Su carrasecare de Dubrovnik est de su 14 sèculos, a cando su governu adiat permissu a sa zente de si inthithieddare sa cara e de impreare màscaras traditzionales chi no esseren istatas pacu litzitas.

Atzetande s'invitu de su retore, si fachian ballos tundos e brincos, acumpannatos dae sa trumba e dae su pipiolu.

Si fachiat fintzas una "sartiglia": pitzinnos a caddu, chin d'una lantza in manos, chircain de che picare un aneddu de prata impicatu a una fune.

Ìsula de Lastovo

Su carrasecare de costa ìsula cumintzat su lunis "grassu" e si narat Poklad. Su *Poklad* est unu papàntile chin sa carena prenu de paza e sas ancas de arena picata dae campusantu. Tando li

ponen una malliedda ruja, li brutan sa cara chin su carvone e che li tzacan una tzica a vuca. Tando

sas màscaras colan in sas carreras petinde ovos in sas domos e brullande chin sa zente.

Su martis de coa, a parte de manzanu sa zente tzelat de travallare e cumintzat sa festa. Sa

zente tzetzet su papàntile a caddu de su poleddu prus galanu de sa vidda e chin su chi juchet sa pandela a dae in antis, sas màscaras lompen a in uve est su sindigu pro petire su permissu pro bischizare sa zente notita de sa vidda. S' isfilata sichit fintzas a s'iscuricata, a cando a curtzu de sa crèsia cumintzat su ballu chin sas ispadas. Sas màscaras ballan totu paris unu ballu tundu abochinande fintzas a cando non brujan su papàntile. Tando sa zente si che regordet a domo e sas càmpanas tocan sa fine de su carrasecare.

2

Islovènia

Su carrasecare s'afestat in viddas abotu e donniuna tenet sa màscara sua. Sos *Laufar* de Cerkno, sos

Pustovec de Dreznica, sos *Pozvacin* de su Prekmurje, sas *Seme* de Kostanievica, sos *Škoromat* de

sos Brkini, sas *Mackare* de Dobrepolje, fintzas a sas prus connotas, sos *Kurent* in Ptuj. Su carrasecare, o *Pust*, comente li mutin inoche, marcat in manera alligra sa fine de s'irverru e su

cumintzu de su veranu.

Su carrasecare prus connotu de s'Islovenia est su *kurentovanje*, chi si afestat in sa tzitade de Ptuj dae su 1960. Su vestire de su *kurent* est una pedde de verveche bianca o niedda, chin d'una

catena presa a chithu chin metallas pesosas e mucatores pro s'amariolare sas pitzinnas. In conca

juchet un'ispètzia de bonete chin pinnas,orros e nastros e in manos unu fuste imbolicatu chin

pedde de irithu. Sa carotza juchet sos istampos pro sos ocros e sa vuca in colore de ruju, su nare a

truncu, vasolos biancos pro sas dentes e una limba ruja e longa fintzas a petorras. In tempus de

carrasecare sos *Kurent* andan dae domo in domo, assustrande a sas ànimas malas chin sonazos e

fustes.

In Markovci, Podlehnik e Lancova bi sun sos aratores, chi sun de vonu augùriu pro su laore.

Sas màscaras prus importantes sun sa *rusa*, chi rapresentat bèstias, e sos *ploharji*, chi pican una traie

a istrisinzu in sa vidda.

In Cerknica in tempus de carrasecare lis intregan su governu de sa vidda a sas *Butalci*, maghiarjas chi che venin apòsitu dae su Monte Slivnica e a àteras zenias de màscaras.

Ma sa figura prus importante, chi nùmenan peri papiros de su 1551, est Ùrsula, sa mamma de totu sas maghiarjas, una fèmina leza e gobedda, chi juchet petzi una dente e una tita, semper chin

s'iscopa che a sa befana. Difatis, in Cerknica b'at unu contu chi narat chi custa vidda it in su de 15

sèculos locu de janas e de maghiarjas.

In Cerkno, si fachtet sa *laufarija*. In sa fàmilia de sos *laufarij* b'at 24 pessonazos; totus, francu unu, juchen màscaras de linna in conca, chi si naran *larfe*.

Sa figura tzentrale est su *Pust*, chi juchet una màscara chinorros e unu costùmene chi che

pesat fintzas a 80 kilos. Su *Pust* diat èssere s'irverru chi tenet sa neche de totu sas cosas malas de

s'annu vetzu; pro cussu li ghetan sa cundenna a morte a pustis de unu protzessu (farsu) chi durat

mesu zorrònata. Fintzas sa dantza de sos *laufarji* est de vonu auguriu.

In Dreznica pro carrasecare bi sun sas *psti*, màscaras de peddes de verveche e cantzos de roba colorata, chi gherran a posta chin sacos prenos de lissia.

3

NOTAS DE LÈSSICU E DE GRAMÀTICA

Su comente fintzas intro de sas bator viddas chi fachen parte de custu prozetu (Irgoli, Lòcula, Oniai e Gàrteddi) b'at diferèntzias in sa limba, amus detzisu de iscrivere in "baroniesu",

ponende paràulas como de s'unu como de s'àteru locu.

Unu de sos problemas chi nois sardos acatamus est custu: comente iscrivimus? B'at tantas maneras de iscrivere cantas sun sas pessones chi lu fachen, fintzas in sa matessi vidda.

Nois de s'ufitziu "Valle del Cedrino" amus picatu unas cantas règulas dae chie in antis de nois s'at postu su problema e bos las proponimus.

SA VOCALE PARAGÒZICA.

Sa vocale paragòzica est una "*vocale d'appoggio*" chi in sardu ponimus a sa fine de sa paràula; a su

sòlitu est uguale a s'ùrtima vocale de sa paràula matessi: **non s'iscrivet mai.**

EMMO NONO

Fintzas Fintzasa

Vestires Vestirese

Lunis Lunisi

Istratzos Istratzoso

Prus Prusu

Non s'iscrivet mancu in sos verbos:

EMMO NONO

Cumintzat Cumintzata

Zirain Ziraini

Agabait Agabaiti

Semper sa **MATESSI FORMA DE SAS PARÀULAS** chenza tènnere in contu sa pronùntzia:

EMMO NONO

3

Sos, sas Sor, sar

Bator Batos

Semper Sempes

Sorres Sorrer

SA CUNSONANTE "F"

In baroniesu custa cunsonante tenet duas caraterìsticas:

1. si che rughet a incumintzu de paràulas abotu, (àchere, une, umu, ine, ocu, ava, ecc.)
 2. pro more de sa fonosintassi diventat una **V** in paràulas abotu: vintzas, vine, vrore, ecc.
- Duncas cumbenit a iscrivere semper chin sa F e a lèghere comente s'allegat.

Esèmpiu:

EMMO NONO

Fumu, fàchere, focu, farche, ecc umu, àchere, ocu, arche, ecc

Fintzas, famiglia, fisarmònica, fine, fortzis, ecc. vintzas, vamìlia, visarmònica, vine, vortzis, ecc.

SAS CUNSONANTES ISCÀVULAS E DÒPIAS

Pro sas dòpias amus picatu comente riferimentu sa Limba Sarda Comuna. Duncas si poten iscrivere

iscavulas e dòpias **b/bb, d/dd, l/ll, m/mm, n/nn, r/rr, s/ss, p/pp.**

Totu sas àteras las iscrivimos iscavulas ebia.

SA CUNSONANTE Z

Zeta Sonora: “Z”. S'impreat in paràulas comente a **zente, zero**, ecc; in prus sa “**G**” italiana diventat “**Z**” a cando sa paràula in sardu est adatata dae s'italianu.

EMMO NONO

Zente Gente o Tzente o Dzente

Zelosia Gelosia

Zenovesu Genovesu

3

Zeta surda: TZ. S'impreat in paràulas che a fintzas, tziu, ecc; in prus sa “**C**” italiana diventat TZ.

EMMO NONO

Istratzu

Istrazzu o istracciu

Ufitziu Ufizziu o ufficiu

PREPOSITZIONE “DE”: s'iscrivet semper.

EMMO NONO

De 'e, e

SINÒNIMOS: si poden impreare totus

Es.: allegare, arregonare, faeddare...

SOS ATZENTOS

Si sinnat solu a cando rughet in sa tertzùrtima vocale de sa paràula e in sas paràulas che a **però,**

tribù etc.

ITALIANISMOS: tocat a dare cara. S'imprean sos prèstitos dae s'italianu solu si non b'est sa paràula in sardu.

EMMO NONO

Fratile

Cuginu, cuzinu

Mesa Tavolu

Ampulla

Bottillia

3

Banza Sugo

ISCROPARE SAS PARÀULAS DIVERSAS

EMMO NONO

A bellu Abellu

A sas Assas

SA DE TRES PESSONES PLURALE

In baroniesu agabat chin sa **n** e non chin sa **t** etimolòzica latina. Duncas gai s'iscrivet.

Esèmpiu:

EMMO NONO

Pintan Pintant, Pintana

Cantan Cantant, Cantana
Leghen Leghent, Leghente
Dromin Dromint, Drominti

3

BIBLIOGRAFIA

A cura di ATZORI, Mario, ORRU', Luisa, PIQUEREDDU, Paolo, SATTA, M. Margherita, 1989, *Il Carnevale in Sardegna*, 2D Editrice Mediterranea.
CABRAS, Giovanni Maria, 2003, *Vocabolariu baroniesu*, Torino, Edizioni Trauben.
CASTIGLIONI, MARIOTTI, *Il vocabolario della lingua latina*, Torino, Loescher Edizioni.
CARTA, Michele, 1995, *Nell'anno del Signore 1777*, Nuoro, La Poligrafica Solinas.
COLANGELI, Mario, FRASCHETTI, Anna, 1982, *Carnevale*, Roma, Lato Side Editori s.r.l.
CONCU, Giulio, 2006, *Maschere e Carnevale in Sardegna*, in collana "La memoria visiva", Nuoro, Imago Edizioni.
INGA Miklavčič Brezigar, 2003, *Pavel Medvešček – Il Carnevale nel Goriziano Sloveno*, Goriški muzej Nova Gorica, Kromberk.
MERCURIO, Giuseppe, 1997, *S'allega baroniesu*, Milano, Ghedini Editore.
ORRU', Luisa, 1999, *Maschere e Doni Musiche e Balli*, Cagliari, C.U.E.C.
TURCHI, Dolores, 1994, *Maschere, miti e feste della Sardegna*, Roma, Newton Compton Editori.
TURCHI, Dolores, 1992, *Samugheo*, Roma, Newton Compton Editori.
3
TURCHI, Dolores, 1991, *Samugheo riesuma le sue antiche maschere*, in *Sardigna antiga* n. 7.
ULS/SERVITZIU LINGUISTICU DE ONIAI, 2005, *Ditzionarios bilingues: oniaesu*, Nuoro, Tipografia Studio Stampa.
UNIONE SARDA, *S'urtzu e su battilleddu capri espiatori del Carnevale*, 25 de frearju de su 2004, pàzina 20.

Dae sos sites de internet :

<http://turismo.stile.it/articoli/2005/02/01/577223.php?ppid=1124319>

http://www.indire.it/erasmus/schede_paesi/Slovenia.htm

http://www.adriatica.net/croatia/feature/karneval_ita.htm

<http://www.koeln.de>

<http://www.koelnerkarneval.de>

<http://www.karneval.de>

<http://www.it.wikipedia.org>

<http://www.web.tiscali.it>

<http://www.forma-mentis.net>

3

3